

Михайленко О.В., кандидат військових наук, доцент
Грінченко В.В., доктор філософії

(0000-0002-6385-536X)
(0000-0002-2158-4389)

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
Хмельницький

Аналіз підходів до побудови охорони державного кордону на ділянці підрозділу

Резюме. розглянуто підходи до побудови охорони державного кордону як ключового елемента організації оперативно-службової діяльності на ділянці підрозділу охорони державного кордону. Обґрунтовано доцільність розмежування ділянки відповідальності по рубежам та смугами місцевості. Порівняно переваги та недоліки лінійної й об'єктової побудови охорони державного кордону.

Ключові слова: охорона державного кордону; побудова охорони державного кордону; лінійна побудова; об'єктова побудова; підрозділ, рубіж; смуга місцевості.

Постановка проблеми. Законодавство України визначає основні функції Державної прикордонної служби України (далі - ДПСУ), виконання яких забезпечує недоторканість державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні [1], зокрема:

охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму;

охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконанням зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій;

участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів.

Якість виконання покладених на підрозділи ДПСУ завдань із забезпечення недоторканості державного кордону, крім інших факторів, залежить насамперед й від ефективної побудови охорони державного кордону.

Визначення доцільної побудови охорони державного кордону здійснюється під час другого етапу підготовки до оперативно-службової діяльності в наступному календарному році [2]. Також, перебудова охорони державного кордону може бути здійснена у разі суттєвої зміни обстановки і попередній варіант не буде задовольняти результати виконання завдання. В ході визначення доцільності побудови охорони

державного кордону, як правило, здійснюється аналіз завдання, оцінка обстановки, розробка варіантів дій, аналіз варіантів дій, порівняння та вибір остаточного варіанту дій.

На теперішній час, порядок побудови нормативно не конкретизований і не достатньо деталізований, застосовується різна термінологія, тому й в органах охорони державного кордону відсутні єдині підходи до здійснення цього процесу. Це, в свою чергу, викликає необхідність наукового обґрунтування вибору найбільш доцільного варіанту побудови охорони державного кордону на ділянці підрозділу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання процесу побудови охорони державного кордону, в тому числі, на різних ділянках, в різних фізико-географічних умовах та умовах обстановки досліджувала низка вітчизняних учених. Зокрема, наукові дослідження з питань визначення найбільш раціональної побудови охорони державного кордону із застосуванням різних методів та методик проводили А.В. Братко [3,4], О.В. Михайленко, Ю.А. Паламарчук [5], С.В. Бурбела [6], О.С. Андрощук, В.В. Грінченко [7], О.С. Більовський [8] та інші. Однак, дані роботи в основному були присвячені підвищенню якості оперативно-службової діяльності підрозділів за рахунок визначення найбільш обґрунтованого варіанту застосування сил та засобів підрозділу. Окремо розглядалися системи, як складові побудови, але в той же час це питання не достатньо вивчено як цілісний кінцевий процес.

Мета статті - визначення основних підходів щодо побудови охорони державного

кордону із врахуванням потенційних загроз, які впливають на її ефективність та вимог Адміністрації Державної прикордонної служби України із застосуванням запропонованої термінології.

Викладення основного матеріалу. Враховуючи особливості здійснення оперативно-службової діяльності на різних ділянках кордону викликані збройною агресією з боку РФ в статті досліджено порядок побудови охорони державного кордону з країнами Євросоюзу та Республікою Молдова.

Керівні документи Адміністрації ДПСУ визначають, що побудова охорони державного кордону – це доцільне розташування наявних та доданих сил і засобів по напрямках, районах, пунктах пропуску через державний кордон, ділянках відповідальності, районах та секторах [9]. В інших джерелах визначено, що побудова охорони державного кордону полягає в розташуванні сил та засобів, що забезпечує своєчасне виявлення і затримання правопорушників в межах ділянки відповідальності прикордонного підрозділу, прикордонного загону.

Але в обох випадках вона характеризується своєю глибиною, щонайменше до зовнішньої межі контрольованого прикордонного району та зосередженню основних зусиль на найважливіших напрямках і в потрібний час, що забезпечить своєчасне виявлення і затримання правопорушників в межах ділянки відповідальності.

Побудова охорони державного кордону повинна відповідати отриманому завданню, задуму дій і забезпечувати комплексне та ефективне застосування сил та засобів для активного виявлення і припинення правопорушень, протидію яким законодавством віднесено до компетенції ДПСУ.

Побудова охорони державного кордону на ділянці підрозділу охорони державного кордону повинна забезпечувати: збирання (добування), аналіз та реалізацію даних обстановки; проведення режимних і контрольних заходів; дієвий інженерно-технічний контроль; наявність чергових сил, засобів та резервів.

Проаналізувавши розпорядчі документи начальників органів охорони державного кордону встановлено відсутність єдиного підходу щодо визначення побудови на ділянках відповідальності. Здебільшого вона здійснюється за рубежами:

перший рубіж - у смузі місцевості від державного кордону до лінії прикордонних інженерних споруд;

другий рубіж - у смузі місцевості від лінії прикордонних інженерних споруд до тилової межі прикордонної смуги;

третій рубіж - у смузі місцевості від тилової межі прикордонної смуги на глибину ділянки відповідальності (тилової межі контрольованого прикордонного району).

Інші органи охорони будують охорону за ділянками місцевості:

перша ділянка – від державного кордону на глибину прикордонної смуги;

друга ділянка – від тилової межі контрольованого прикордонного району на глибину контрольованого прикордонного району;

третья ділянка – від тилової межі контрольованого прикордонного району на глибину адміністративної області.

Також, розглядаються варіанти об'єктової побудови охорони державного кордону.

Слід зауважити, що для визначення найбільш оптимального варіанту побудови охорони державного кордону слід визначитись з поняттями, які застосовуються вище, а саме: рубіж, смуга, ділянка [10].

Рубіж – це лінія, межа, що відділяє кого-, що-небудь від когось, чогось. У військовій справі “рубіж” може означати умовну лінію або площину в просторі, з якої відраховується початок або кінець певного етапу військових дій.

Смуга – видовжена, обмежена чим-небудь частина якоїсь поверхні, простору, що виділяється на загальному фоні своїм виглядом, кольором та інше. *Смуга місцевості* – це ділянка території, яка визначається для певних цілей, наприклад, для встановлення прикордонного режиму або для інших адміністративних потреб. Вона може мати різні ширину та призначення в залежності від конкретного законодавства або ситуації. Смуга місцевості обмежується конкретними лініями (боковими та глибинними межами), які визначають розміри, відповідальність і межі дій на місцевості.

Ділянка – окрема частина земельної площі, використовувана з якоюсь метою, виділена за якою-небудь ознакою, зокрема, частина земельної площі з установленими межами для використання під забудову, сільське господарство або з іншою метою. Це поняття також застосовується до інших сфер, означаючи окрему частину тіла, ділянку

фронту, наукову галузь чи відрізок чогось, що має протяжність. Ділянка фронту визначається як частина лінії фронту, де діє певне військове з'єднання.

В цьому тлумаченні термін “ділянка відповідальності” доцільно застосовувати як частина місцевості, яка розташована в межах контрольованого прикордонного району, на якій підрозділ ДПСУ виконує визначені законодавством функції. Така ділянка обмежується по фронту державним кордоном, по тилу – тиловою межею контрольованого прикордонного району, праворуч, ліворуч – стилями та розмежувальними лініями. І саме в межах ділянки відповідальності підрозділу створюється побудова охорони державного кордону.

Отже застосування зазначеної вище термінології потребує вірного тлумачення при визначенні ділянки відповідальності підрозділу та об'єктів побудови охорони державного кордону. Враховуючи вищевикладене пропонується термін “побудова охорони державного кордону” визначити, як розташування за єдиним замислом наявних і доданих сил та засобів, технічних засобів охорони державного кордону, інженерних споруд та загороджень в межах ділянки відповідальності підрозділу в певний період часу.

Також, пропонується для побудови охорони державного кордону визначати рубежі, а нарощення ресурсів підрозділу здійснювати в смугах місцевості, які обмежені зазначеними рубежами і відповідно стилями та розмежувальними лініями між сусідніми підрозділами.

Як приклад, для здійснення побудови на класичній ділянці державного кордону визначити:

- перший рубіж – державний кордон;
- другий рубіж – лінія прикордонних інженерних споруд;
- третій рубіж – тилова межа прикордонної смуги;
- четвертий рубіж – тилова межа контрольованого прикордонного району (тилова межа ділянки відповідальності підрозділу);
- нарощення сил і засобів розподіляти по трьом смугам місцевості:
- перша – між першим та другим рубежем;
- друга та третя – відповідно між другим і третім, третім і четвертим.

Причому, слід зауважити що рубежі не обов'язково визначаються згідно наведеного

прикладу, а будуть залежати від конкретної обстановки та особливостей фізико-географічних умов місцевості, і можуть проходити по околицям населених пунктів, основних магістралей та доріг, вздовж державного кордону, по характерним орієнтирам на місцевості тощо. Також, і кількість їх відповідно може бути більшою або меншою.

Враховуючи наведений вище приклад пропонується – в межах першої смуги місцевості в основу покласти заходи контролю та дотримання режиму державного кордону, які реалізовувати шляхом організації служби основних видів прикордонних нарядів “Прикордонний патруль”, “Пост спостереження”, “Секрет” та облаштування ділянки комплексом різного роду інженерних споруд, загороджень, сигналізаційних та контролюючих засобів, які дають змогу виявляти та фіксувати протиправну діяльність, а також уповільнюють або унеможливають переміщення правопорушників. А також ведення технічного (оптичного, оптико-електронного, радіолокаційного, сейсмічного тощо) цілодобового спостереження за державним кордоном та суміжною стороною на глибину технічних можливостей засобів спостереження прикордонними нарядами “Оператор комплексу спеціальних технічних засобів”.

В межах другої смуги місцевості – в основу покласти заходи контролю та дотримання прикордонного режиму, які здійснювати шляхом організації служби прикордонних нарядів з охорони державного кордону із завданням виявлення та затримання правопорушників, або інформування прикордонних нарядів в першій смузі про напрямки їх руху; контролю підходів до лінії прикордонних інженерних споруд, виявлення спроб її подолання прикордонними нарядами та ведення технічного спостереження; комплексного застосування безпілотних авіаційних систем.

До складу прикордонних нарядів активно залучати представників взаємодіючих правоохоронних органів та місцевого населення.

В межах третьої смуги місцевості – в основу покласти службу прикордонних нарядів спільно з представниками правоохоронних органів шляхом виставлення прикордонних нарядів “Контрольний пост” та “Пост спостереження”; роботу в населених пунктах інспекторського складу підрозділів моніторингу обстановки із завданням збору

даних обстановки, перевірки місць перебування потенційних правопорушників, контролю за дотриманням правил прикордонного режиму; роботу оперативно-розшукових підрозділів по виявленню та припинення діяльності організованих злочинних угруповань; проведення профілактичних заходів з метою попередження вчинення правопорушень.

Пропонується основну щільність прикордонних нарядів, інженерних споруд та загороджень, технічних засобів мати в межах першої та другої смуги місцевості, а основні зусилля з охорони державного кордону зосереджувати на напрямку (районі) де можливі найбільш активні прояви протиправної діяльності, тобто на напрямку зосередження основних зусиль.

Для найбільш ефективної побудови охорони державного кордону необхідно врахувати висновки з результатів проведення тактичних розрахунків, які повинні передбачати:

тактику дій правопорушників - характер та напрямки протиправної діяльності, хитрощі, що ними застосовуються, пособницьку базу, час вчинення правопорушень тощо;

можливості своїх сил і засобів - їх наявність і стан, щільність охорони державного кордону, умови маневру, потрібний час прикордонним нарядам, черговим силам та резерву для перекриття загрозливих напрямків;

характер місцевості, стан доріг, обладнання ділянки інженерними загородженнями, контрольними та технічними засобами, віддаленість загороджень, сигналізаційних засобів від кордону; пору року, доби, погодні умови тощо.

Застосування такого варіанту лінійної побудови охорони державного кордону дозволить контролювати всю ділянку відповідальності, спростить організацію та управління оперативно-службовою діяльністю підрозділу, забезпечить постійну присутність прикордонних нарядів в межах прикордонної смуги та контрольованого прикордонного району, що забезпечить профілактичний ефект (видима присутність сил стримує потенційних правопорушників). Але виникне необхідність у застосуванні значної кількості сил та засобів, зменшиться маневреність у розподілі сил між ділянками, не буде досягнута достатня ефективність на протяжних або малонаселених ділянках (особливо в гірській та лісистій місцевості).

Уникнути зазначених недоліків надасть можливість застосування *об'єктової побудови охорони державного кордону*, яка передбачає зосередження основних зусиль підрозділу на охороні окремих важливих об'єктів, напрямків або ділянок, що мають підвищене оперативне чи тактичне значення. Об'єктова побудова здійснюється з урахуванням конкретних об'єктів контролю (пунктів пропуску, населених пунктів, транспортних вузлів, переправ, природних перешкод, інженерних споруд тощо), основним принципом якої є селективність охорони – посилення контролю там, де ймовірність порушення чи загроза безпеці найбільша.

Об'єктова побудова охорона державного кордону буде найбільш доцільна:

при недостатній кількості необхідних сил та засобів, достатньо великій ділянці відповідальності підрозділу та особливостей протиправної діяльності;

у змішаних або населених районах, де багато транспортних комунікацій;

під час посиленої охорони державного кордону, а також проведення прикордонних операцій чи спеціальних заходів.

Застосування такого підходу дасть можливість забезпечити більш ефективне використання наявних сил та засобів, зосередити увагу на найбільш уразливих або важливих об'єктах, підвищити маневреність і гнучкість реагування на зміни обстановки. Основними елементами об'єктової побудови будуть: безпосередньо сам об'єкт охорони, прикордонні наряди, системи спостереження та технічного контролю, чергові сили та резерви, наявність взаємодії з іншими правоохоронними органами та військовими формуваннями.

Разом з тим, слід врахувати, що такий підхід буде мати й свої недоліки:

недостатня увага для охорони суміжних ділянок, що створює ризик використання "проміжків" правопорушниками;

необхідність високого рівня оперативної взаємодії та координації;

підвищена вимога до аналітичної діяльності та системи збору даних обстановки.

Висновки. Побудова охорони державного кордону – це динамічна, адаптивна складова організації оперативно-службової діяльності, яка базується на пріоритетності, аналітичному управлінні та взаємодії сил. Вона забезпечує баланс між контролем і мобільністю, що особливо актуально в умовах сучасних загроз безпеці України. Тому, на вибір варіанту побудови

охорони державного кордону буде впливати достатньо велика кількість факторів і безумовно обрати той, чи інший спосіб який задовільнить усі потреби досить складно, завжди будуть певні переваги та недоліки. Застосування лінійної побудови охорони державного кордону буде найбільш доцільним при достатньому рівні укомплектованості і виконанні завдань на місцевості, яка не обмежує маневреність сил та засобів підрозділу. Об'єктова побудова навпаки, буде ефективна при дефіциті особового складу, технічних засобів, і виконанні завдань у важкодоступних районах. В сучасних умовах достатньо важко обмежитись якимось певним варіантом, оскільки на вибір впливає велика кількість чинників, тому доцільно буде застосування комплексного підходу для забезпечення ефективної охорони державного кордону.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розроблення методики визначення варіанту побудови охорони державного кордону із врахуванням характеристики ділянки відповідальності підрозділу. Поданий матеріал може бути використано при розробці проекту Методичних рекомендацій з організації оперативно-службової діяльності підрозділами охорони державного кордону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03 квітня 2003 року № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення 15.09.2025).
2. Порядок роботи органів управління Державної прикордонної служби України з підготовки до оперативно-службової діяльності в наступному календарному році або іншому періоді, затверджений наказом Міністерства внутрішніх справ України від 26.04.2018 № 350.
3. Братко А.В. Методика організації роботи органів управління Державної прикордонної служби України щодо планування оперативно-службової діяльності. *Social development and Security*. 2023. Vol. 13, №. 1. P. 29–37. DOI: <https://doi.org/10.33445/sds.2023.13.1.4>
4. Братко А.В. Науково-методичний апарат планування оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : військові та технічні науки*. 2022. № 4(89). С. 5–25. DOI: <https://doi.org/10.32453/3.v89i4.1314>
5. Михайленко О.В., Паламарчук Ю.С. Методика роботи начальника прикордонної застави щодо управління оперативно-службовою діяльністю в умовах правового режиму воєнного стану. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Військові та технічні науки*. 2025. № 1(98). С. 46-56. DOI: <https://doi.org/10.32453/3.v98i1.1771>
6. Бурбела С.В., Модель побудови охорони державного кордону на річковій ділянці ISSN 2522-9842 *Journal of Scientific Papers “Social Development and Security”*, Vol. 12, No. 1, – 2022 DOI: <https://10.33445/sds.2022.12.1.3>
7. Грінченко В.В., Андрощук О.С. Розробка аналітичного методу аналізу ефективності охорони державного кордону із застосуванням ймовірісно-статистичного підходу. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил ім. І. Кожедуба. Серія : системи обробки інформації*. Харків : ХНУПС, 2021. No 1(164). С. 6–11.6. <https://doi.org/10.30748/soi.2021.164.01>
8. Братко А.В., Більовський О. С. Методика планування оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України. *Національні інтереси України*. 2025. № 1 (6), С. 171–180. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-1\(6\)-171-180](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-1(6)-171-180)
9. Інструкція з організації оперативно-службової діяльності відділу прикордонної служби Державної прикордонної служби України. Частина I, затверджена наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України від 29.12.2009 № 1040 (зі змінами).
10. Словник UA – портал української мови та культури <https://slovnynk.ua/index.php?swrd> (дата звернення 15.09.2025).

Стаття надійшла до редакції 17.10.2025

Analysis of approaches to state border protection in the unit's area of responsibility

Annotation

The article examines the theoretical and practical aspects of organizing the protection of the state border as a key element in the structure of operational and service activities within the area of responsibility of a border protection unit. The paper analyzes regulatory and administrative acts, scientific approaches, and practical experience of border protection authorities regarding the definition of the structure and content of border security organization. The study establishes that there is currently no unified methodological approach to the organization of state border protection, which complicates the formation of an effective system for managing the forces and means of the unit.

The main factors influencing the effectiveness of the protection system are identified. The expediency of implementing a linear structure along designated lines and terrain zones is substantiated, which ensures an optimal distribution of forces and resources, the creation of a flexible response system, and the rational deployment of technical surveillance means, engineering structures, and barriers. A comparative analysis of linear and object-based models of border protection is carried out, with their advantages, disadvantages, and conditions of effective application determined. In particular, the linear model provides continuous monitoring and timely detection of violations but requires significant human and material resources. The object-based model, in turn, allows for the concentration of efforts on the most critical directions, ensuring operational responsiveness and efficient resource utilization, though it provides insufficient control over secondary directions.

It is emphasized that the choice of border protection model should be based on the principles of flexibility, adaptability, and comprehensiveness, taking into account the prevailing operational situation. The study highlights the need to improve the scientific and methodological framework for determining the organization of state border protection, which will enhance the effectiveness of operational and service activities of border protection units.

Keywords: state border protection; organization of border security; linear model; object-based model; border unit; line; terrain zone.